

Tipologies femenines en l'obra poètica de Konstandinos Kavafis i Giorgos Seferis: una aproximació

Feminine typologies in the poetic work of Constantine P. Cavafy and Giorgos Seferis: an approach

Laura Herrera Gregori
Universitat Jaume I

Article rebut: 7 de setembre del 2023

Sol·licitud de revisió: 15 de setembre del 2023

Article acceptat: 1 d'octubre del 2023

Herrera, Laura. 2023. Tipologies femenines en l'obra poètica de Konstandinos Kavafis i Giorgos Seferis: una aproximació. *Aérides* 4, pàgs. 61-85.

Resum: Estudi de la representació de la figura de la dona en les obres poètiques de Konstandinos Kavafis i Giorgos Seferis. El corpus es compon de la segmentació dels poemes que contenen personatges femenins o referències a aquests, categoritzant-los segons temàtiques com la tradició mítica, el dol, l'amor i les dones històriques. A través d'aquesta anàlisi, l'article aprofundeix en les tipologies femenines presentades pels dos poetes, destacant les similituds i diferències en les seues representacions.

Paraules clau: Poesia, poesia neogrega, Kavafis, Seferis, dona, figura femenina, mite, història.

Abstract: Study of the representation of the figure of women in the poetic works of Konstandinos Kavafis and Giorgos Seferis. The corpus consists of segmentation of poems containing female characters or references to them, categorizing them according to themes such as mythical tradition, grieve, love, and historical women. Through this analysis, the article delves into the female typologies presented by the two poets, highlighting the similarities and differences in their representations.

Keywords: Poetry, modern Greek poetry, Kavafis, Seferis, woman, female figure, myth, history.

1. Introducció

El present estudi se centra específicament en l'obra poètica de dos destacats autors grecs dels segles passats, Kostandinos Kavafis (1863-1933) i Giorgos Seferis (1900-1971). L'objectiu principal és analitzar la representació de la figura femenina en les seues obres i observar com aquests dos autors, amb diferents identitats sexuals, aborden la temàtica de les dones en diferents contextos i situacions.

El procés d'investigació implica la identificació i recopilació de versos que contenen referències directes o indirectes a les dones en l'obra completa d'ambdós autors. Aquest compendi es realitza per a detectar les diferències en les seues representacions i interpretar-ne els resultats.

En resum, aquesta investigació se centra en la figura de la dona com a tema central i busca analitzar com dos autors diferents aborden aquesta temàtica des de perspectives i cosmovisions diverses. L'estudi es divideix en dues parts, una dedicada a l'anàlisi de l'obra

de Kostandinos Kavafis i una altra a l'obra de Giorgos Seferis, i té com a objectiu final comparar i contrastar les seues representacions de la figura femenina.

S'hi ha fet us de traduccions, sobretot al català i l'espanyol. Per a l'obra poètica de Kavafis s'ha utilitzat les versions en català de Carles Riba (1962 [1980] i Alexis E. Solà (1979); per a Seferis s'han utilitzat les traduccions dels *Diaries de bord* (2019) i *Quadern d'exercicis i altres poemes* (2023) per Joan Frederic Calabuig, la de Rubén J. Montañés i Jesús Cabezas de *Tres poemes secrets* (1993) i la de *Mithistòrima* (1980) de Carles Miralles, així com la *Poesía completa* traduïda per Pedro Bádenas de la Peña al castellà (1986); alguns poemes que no es troben en cap d'aquestes edicions esmentades han estat traduïts per Rubén J. Montañés expressament per a aquest treball.

2. La figura de la dona en l'obra poètica de Konstandinos P.Kavafis

2.a. Dona i mite

Aparicions de personatges mítics femenins que apareixen en l'obra poètica de Konstandinos Kavafis.

Demèter

Demèter és la deessa de l'agricultura, la terra cultivada i el blat. Forma part dels deus olímpics ja que és filla de Cronos i de Rea. Es coneguda principalment pel mite del rapte de Persèfone, la seua filla. El cicle de Demèter explica l'origen de les estacions i constitueix undels mites més grans del pensament grec (*Teogonia* 453, 912-914).

Metanira

Metanira és la dona del rei d'Eleusis, Cèleu. Apareix al cicle de Demèter perquè quan la deessa va a la zona d'Eleusis buscant la seua filla, els reis l'acullen en el seu palau. Demèter, agraïda, vol convertir Demofont, el fill dels monarques, en immortal; però finalment, Metanira ho impedeix (Pseudo-Apol·lodor, *Biblioteca* I 5, 1). Aquest fet es relatat per Kavafis en el següent poema:

ΔΙΑΚΟΠΗ

Το ἔργον των θεῶν διακόπτομεν εμεῖς,
τα βιαστικά κι ἀπειρα ὄντα της στιγμῆς.
Στης Ελευσίνος και στης Φθίας τα παλάτια
η Δήμητρα κι η Θέτις ἀρχινούν ἔργα καλά
μες σε μεγάλες φλόγες και βαθύν καπνόν. Ἀλλά
πάντοτε ορμά η Μετάνειρα ἀπό τα δωμάτια
του βασιλέως, ξέπλεγη και τρομαγμένη,
και πάντοτε ο Πηλεὺς φοβάται κι ἐπεμβαίνει.

INTERRUPCIÓ

Nosaltres interrompem l'obra dels déus,
nosaltres, éssers de l'instant, precipitats i sense experiència.
Als palaus d'Eleusis i de Ftia,
Demèter i Tetis emprenen bells treballs
enmig de flames altes i espesses fumeres. Sempre, però,
Metanira surt a fora de les sales
del rei, els cabells esbullats, plena de terror,
i com sempre Peleu té por i hi intervé.

Hècabe

Hècabe, o en la forma llatinitzada Hècuba, és dona de Príam i reina de Troia . Així mateix, és mare d'Héctor, Paris i Cassandra, entre altres (*Il.* VI 293; XVI 718). Apareix en aquests versos (18-21) del poema «Troians» que fa referència a la guerra i les seues nefastes conseqüències:

Ὅμως ἡ πτώσις μας εἶναι βεβαία. Επάνω,
στα τείχη, ἀρχισεν ἡδὴ ὁ θρήνος.
Τῶν ἡμερῶν μας ἀναμνήσεις κλαίν κι αἰσθήματα.
Πικρά γιὰ μας ὁ Πρίαμος κι Ἐκάβη κλαίνει.

No obstant és certa la nostra caiguda.
A dalt, als murs, ja s'inicia el plany.
Els records i els sentiments dels nostres dies ploren.
Amargament Príam i Hècuba ploren per nosaltres.

Tetis

Tetis és una nereida que es casà amb Peleu, rei de Ftia. A les seues noccs van assistir totes les deïtats. No obstant, la nereida és coneguda principalment per ser la mare d'Aquil·les (*Il.* XIV, 201). En aquest poema, Kavafis mostra la desolació de Tetis per la mort del seu fill:

ΑΠΙΣΤΙΑ

Σαν πάντρευναν τὴν Θέτιδα με τὸν Πηλέα
σηκώθηκε ὁ Απόλλων στο λαμπρὸ τραπέζι
τοῦ γάμου, καὶ μακάρισε τοὺς νεονύμφους
γιὰ τὸν βλαστὸ ποὺ θὰ 'βγαίνει ἀπ' τὴν ἔνωσί των.
Εἶπε· Ποτέ αὐτὸν ἀρρώστια δὲν θ' ἀγγίξει
καὶ θὰ 'χει μακρινή ζωή. — Αὐτὰ σαν εἶπε,
ἡ Θέτις χάρηκε πολὺ, γιὰτί τα λόγια
τοῦ Απόλλωνος ποὺ γνῶριζε ἀπὸ προφητείες
τὴν φάνηκαν ἐγγύησις γιὰ τὸ παιδί της.
Κι ὅταν μεγάλωνεν ὁ Ἀχιλλεύς, καὶ ἦταν
τῆς Θεσσαλίας ἐπαινος ἡ ἐμορφιά του,
ἡ Θέτις τοῦ θεοῦ τα λόγια ἐνθυμοῦνταν.
Ἀλλὰ μὴ μὲρα ἦλθαν γέροι με εἰδήσεις,
κι εἶπαν τὸν σκοτωμὸ τοῦ Ἀχιλλέως στὴν Τροία.
Κι ἡ Θέτις ξέσχιζε τὰ πορφυρά της ρούχα,
κι ἐβγαζεν ἀπὸ πάνω της καὶ ξεπετούσε
στο χῶμα τὰ βραχιόλια καὶ τὰ δαχτυλίδια.
Καὶ μες στὸν ὀδυρμὸ της τὰ παλιά θυμήθη·
καὶ ρώτησε τί ἔκαμνε ὁ σοφὸς Απόλλων,
πού γύριζεν ὁ ποιητής ποὺ στα τραπέζια
ἔξοχα ομιλεῖ, πού γύριζε ὁ προφήτης
ὅταν τὸν υἱὸ της σκότωναν στὰ πρῶτα νιάτα.
Κι οἱ γέροι τὴν ἀπῆντησαν πῶς ὁ Απόλλων
αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐκατέβηκε στὴν Τροία,
καὶ με τοὺς Τρώας σκότωσε τὸν Ἀχιλλέα.

DESLLEIALTAT

Quan van casar Tetis amb Peleu,
al brillant convit de noccs s'alçà Apol·lo,
i va felicitar els casats de nou
pel plançó que neixeria d'aquella unió.
Va dir: «Mai no el danyarà cap malaltia
i tindrà llarga vida». Quan digué això,
Tetis va alegrar-se molt, i les paraules
d'Apol·lo, savi en profecies,
li semblaren com una garantia per al seu fill,
I mentre Aquil·les anava creixent,
i era glòria de Tessàlia la seva bellesa,
Tetis recordava les paraules del déu.
Però un dia van venir uns vells amb notícies,
i anunciaren la mort d'Aquil·les a Troia.
Tetis va trossejar els seus vestits de porpra,
es va treure del damunt i va rebatre,
per terra els braçalets i els anells.
Enmig del plany va recordar-se de coses passades,
i preguntà què feia el savi Apol·lo,
on era el poeta que en el convit
deia coses tan belles, on era el profeta
quan a ella li mataven el fill, en la flor de l'edat.
I els vells li contestaren que Apol·lo
en persona havia davallat a Troia,
i junt amb els Troians havia donat mort a Aquil·les.

Rea

Rea és una titànida filla d'Urà i Gea, germana i dona de Cronos i mare dels deus olímpics Hèstia, Demèter, Hera, Hades, Posidó i Zeus (*Il.* XV 187; *Teog.* 453). Només apareix en un vers de Kavafis on es menciona Rea no com a divinitat sinó com a representació d'aquesta: Καὶ νὰ σὰς δείξω / ἀμέσως μερικά. Παρατηρήστ' αὐτὴν τὴν Ρέα· / σεβάσμια, γεμάτη καρτερία, παναρχαία «Tot seguit us en mostraré unes quantes. Mireu aquesta Rea / venerable, plena de fermesa, ben arcaica» («Escultor de Tiana», vv. 6-8).

Io

Io és una jove d'Argos, filla d'Ínac, de la que Zeus es va enamorar. Fet i fet, aquesta es va convertir en amant del déu i un dia, quan Hera quasi els sorprèn, Zeus la va transformar en una vedella blanca perquè la seua dona no la descobrira. Hera deixà Io convertida en vedella a càrrec d'Argos, un gegant de cent ulls. No obstant, Zeus envià el seu fill Hermes a rescatar la seua amant. Hermes matà Argos i alliberà la vedella, però Hera ho va descobrir i va lligar a les banyes de l'animal un tàvec que la picava sense parar i que la va obligar a fugir corrent pel món sense rumb fix. En un poema Kavafis fa referència al viatge d'Io per Antioquia, ja que segons la tradició, aquesta ciutat va ser fundada al veïnatge d'una colònia d'argius que creien que allí fou el lloc on va morir Io (*Bibl.* II 1, 3).

ΠΑΛΑΙΟΘΕΝ ΕΛΛΗΝΙΣ

Καυχιέται η Αντιόχεια για τα λαμπρά της κτίρια,
και τους ωραίους της δρόμους· για την περί αυτήν
θαυμάσιαν εξοχήν, και για το μέγα πλήθος
των εν αυτή κατοίκων. Καυχιέται που είν' η έδρα
ενδόξων βασιλέων· και για τους καλλιτέχνας
και τους σοφούς που έχει, και για τους
βαθυπλούτους
και γνωστικούς εμπόρους. Μα πιο πολύ
ασυγκρίτως
απ' όλα, η Αντιόχεια καυχιέται που είναι πόλις
παλαιόθεν ελληνίς· του Άργους συγγενής:
απ' την Ιώνη που ιδρύθη υπό Αργείων
αποίκων προς τιμήν της κόρης του Ινάχου.

DE TEMPS ANTIC HEL· LÈNICA

Antioquia s'envaneix dels seus brillants edificis,
dels seus esplèndids carrers; de l'admirable
campanya que l'envolta, i de la gran gernació
dels qui l'habiten. S'envaneix d'ésser la seu
d'il·lustres reis: i dels artistes
i dels savis que té, dels sagaços
i opulentíssims comerciants. Però incomparablement,
i per damunt de tot, Antioquia s'envaneix d'ésser una
ciutat de temps antic hel·lènica, i consanguínia d'Argos:
des de Ió que colons argius
varen fundar en honor de la filla d'Inacos.

2.b. Dona i dol

Kavafis escriu pocs poemes sobre aquesta temàtica. A més dels dos esmentats a continuació, podem englobar dins d'aquest apartat el poema «Deslleialtat», ja citat, en el que Tetis es lamenta per la mort del seu fill Aquil·les. Tanmateix, en «Troians» es descriu una Hècabe que plora per la ciutat caiguda i els seus habitants. No obstant, on millor es veu reflectida la pèrdua és en els poemes «Pregària», en què una mare demana a la Mare de Déu que torne el seu fill, un mariner que ha naufragat; i en «La malaltia de Klitos», en què una serventa resa a un déu pagà perquè Klitos es recupere de la febre:

ΔΕΗΣΙΣ

Η θάλασσα στα βάθη της πήρ' έναν ναύτη. —
Η μάνα του, ανήξερη, πηαίνει κι ανάφτει
στην Παναγία μπροστά ένα υψηλό κερί
για να επιστρέψει γρήγορα και να 'ν' καλοί καιροί —
και όλο προς τον άνεμο στήνει τ' αφτί.
Αλλά ενώ προσεύχεται και δέεται αυτή,
η εικών ακούει, σοβαρή και λυπημένη,
ξεύροντας πως δεν θά 'λθει πια ο υιός που περιμένει.

PREGÀRIA

La mar ha acollit en les seves entranyes un mariner.
La seva mare, que no ho sap, se'n va davant la Verge
I encén un ciri llarg
perquè torni aviat i tingui bon temps.
I sense treva para l'orella al vent.
Però mentre ella prega i suplica,
la icona escolta, seriosa i trista, sabent
que mai no tornarà el fill que la mare espera.

Η ΑΠΩΣΤΙΑ ΤΟΥ ΚΛΕΙΤΟΥ

Ο Κλείτος, ένα συμπαθητικό
 παιδί, περίπου είκοσι τριώ ετών —
 με αξίστην αγωγή, με σπάνια ελληνομάθεια —
 είν' άρρωστος βαριά. Τον ήρξε ο πυρετός
 που φέτος θέρισε στην Αλεξάνδρεια.
 Τον ήρξε ο πυρετός εξαντλημένο κιόλας ηθικώς
 απ' τον καημό που ο εταίρος του, ένας νέος ηθοποιός,
 έπαυσε να τον αγαπά και να τον θέλει.
 Είν' άρρωστος βαριά, και τρέμουν οι γονείς του.
 Και μια γριά υπηρέτρια που τον μεγάλωσε,
 τρέμει κι αυτή για την ζωή του Κλείτου.
 Μες στην δεινήν ανησυχία της
 στον νου της έρχεται ένα είδωλο
 που λάτρευε μικρή, πριν μπει αυτού, υπηρέτρια,
 σε σπίτι Χριστιανών επιφανών, και χριστιανέψει.
 Παίρνει κρυφά κάτι πλακούντια, και κρασί, και μέλι.
 Τα πάει στο είδωλο μπροστά. Όσα θυμάται μέλη
 της ικεσίας ψάλλει: άκρες, μέσες. Η κουτή
 δεν νιώθει που τον μαύρον δαίμονα λίγο τον μέλει
 αν γιάνει ή αν δεν γιάνει ένας Χριστιανός.

LA MALALTIA DE KLITOS

Klitos, un jove agradable
 — prop de vint-i-tres anys,
 amb una excel·lent educació i una rara cultura grega —
 està molt malalt. L'ha colpit la febre
 que enguany fa estralls a Alexandria.
 L'ha colpit la febre ja moralment transit
 de pena que el seu company, un jove comediant,
 ha deixat d'estimar-lo i de voler-lo.
 Està molt malament i els seus pares tremolen.
 I una vella serventa que l'havia fet créixe
 també tremola per la vida de Klitos.
 Enmig de la seva terrible inquietud
 un ídol li ve al pensament
 que ella adorava, de petita, abans d'entrar, de serventa,
 en una casa de cristians notables, i fer-se cristiana.
 D'amagat pren alguns pastissos, mel i vi.
 Ho porta davant l'ídol. Senceres o a mitges,
 diu totes les pregàries suplicants que recorda. La idiota.
 No sap que al deuet nègre no el preocupa gaire
 que es curi o que no es curi un cristià.

2.c. Amor i sensualitat

A la poesia de Kavafis l'amor que apareix és de caràcter homosexual. Per aquest motiu, no hi ha poemes eròtics, sensuals o amorosos cap a dones. El poeta no amaga la seua homosexualitat i es lamenta dels prejudicis que l'obliguen a ocultar la seua identitat sexual. «Del meu amor no puc parlar», confessa, i en «En el desesper» reconeix que desitjaria alliberar-se de la marca del plaer que acaba de gaudir, del qual s'avergonyeix. Així mateix, referint-se una vegada més a l'amor homosexual, escriu «camina pel carrer amb un pas indecís / com hipnotitzat, encara, pel plaer il·legítim, / pel molt il·legítim plaer que acaba de gaudir» («Al carrer», vv. 6-8). Tot sembla indicar que Kavafis no va aconseguir acceptar-se fàcilment.

2.d. Dones destacades

Totes les dones destacades sobre les quals Kavafis escriu formen part de la mateixa família imperial de Constantinoble. Per ordre cronològic, trobem en primer lloc Anna Dalassena (1030-1102), a la que Kavafis dedica un poema titulat amb el seu nom; seguidament va Irene Ducena (1066-1133) que apareix nomenada en el poema «Un arcont bizantí, exiliat, escriu versos»; en últim lloc es troba Anna Comnena (1083-1153) que també té un poema que du el seu nom. Les tres dones estan emparentades perquè Irene Ducena es casà amb el fill d'Anna Dalassena i amb aquest va tindre nou fills, la major dels quals és Anna Comnena (Diehl 1906).

Anna Dalassena

Emperadriu romana d'Orient, esposa de Joan Comné i mare d'Aleix I, va gaudir sempre d'una bona reputació perquè se la va considerar una dona piadosa, prudent, intel·ligent i

recta. Per aquest motiu, va ser benvolguda pel poble i va tindre una gran influència dins de la família imperial (Diehl 1906, 31-32, 60, 86). L'emperador Aleix I, el seu fill, li manifestà en tot moment un gran respecte. Açò s'evidencia en aquest poema de Kavafis sobre un fet històric: «Aleix, absent ell, li atorgava plens poders a la seua mare».

ANNA ΔΑΛΑΣΣΗΝΗ

Εἰς το χρυσόβουλον που ἐβγαλ' ο Αλέξιος Κομνηνός
για να τιμήσει την μητέρα του επιφανώς,
την λίαν νοήμονα Κυρίαν Ἄννα Δαλασσηνή —
την αξιόλογη στα ἔργα της, στα ἤθη —
υπάρχουν διάφορα εγκωμιαστικά:
εδώ ας μεταφέρουμε ἀπὸ αὐτά
μία φράσιν ἑμορφην, ευγενική
«Ὁὐ τὸ ἔμὸν ἢ τὸ σόν, τὸ ψυχρὸν τοῦτο ρῆμα, ἐρρήθη».

ANNA DALASSENÀ

En la butlla d'or que promulgà Aleix Comné
per tal d'honorar solemnement la seva mare,
la molt judiciosa Dama Anna Dalassenà
—excel·lent en les seves obres i els costums—
hi ha diverses frases d'elogi.
D'entre elles, aquí n'apuntem
una de molt noble i bella:
«Meu i teu, paraules fredes que mai no ens diguérem».

Irene Ducena

Casada als quinze anys amb Aleix I Comné, en 1078, fou mare de Joan II Comné i de la historiadora Anna Comnena. En un primer moment es va sentir intimidada per la seua sogra, Anna Dalassena, ja que aquesta exercia una enorme influència sobre el seu fill, que es convertí en emperador en 1081; a la seua mort, Irene donà suport a Anna Comnena en el seu intent que Nicèfor Brienni, marit d'aquesta, succeís Aleix I, però fracassaren. Per aquest motiu, mare i filla van haver de retirar-se al monestir de la Mare de Déu Plena de Gràcia [Κεχαριτομένη] (Diehl 1906, 52-85). Irene Ducena apareix referenciada en el següent poema:

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΑΡΧΩΝ, ΕΞΟΡΙΣΤΟΣ, ΣΤΙΧΟΥΡΓΩΝ

Οἱ ελαφροὶ ας με λέγουν ελαφρόν.
Στα σοβαρὰ πράγματα ἤμουν πάντοτε
ἐπιμελέστατος. Καὶ θα ἐπιμείνω,
ὅτι κανεὶς καλύτερά μου δεν γνωρίζει
Πατέρας ἢ Γραφάς, ἢ τοὺς Κανόνας τῶν Συνόδων.
Εἰς κάθε ἀμφιβολίαν τοῦ ο Βοτανειάτης,
εἰς κάθε δυσκολίαν στα ἐκκλησιαστικά,
ἐμένα συμβουλευόνταν, ἐμένα πρῶτον.
Ἀλλὰ ἐξόριστος ἐδῶ (να ὄψεται ἡ κακεντρεχὴς
Εἰρήνη Δούκαινα), καὶ δεινῶς ἀνιών,
οὐδόλως ἀτοπον εἶναι νὰ διασκεδάζω
ἐξάστιχα κι οκτάστιχα ποιῶν —
νὰ διασκεδάζω με μυθολογήματα
Ερμού, καὶ Ἀπόλλωνος, καὶ Διονύσου,
ἢ ἡρώων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πελοποννήσου·
καὶ νὰ συνθέτω ἰάμβους ορθοτάτους,
ὅπως — θα μ' ἐπιτρέψετε νὰ πῶ — οἱ λόγιοι
τῆς Κωνσταντινουπόλεως δεν ξέρουν νὰ συνθέσουν.
Αὕτῃ ἡ ορθότης, πιθανόν, εἶν' ἡ αἰτία τῆς μομφῆς.

UN ARCONT BIZANTÍ, EXILIAT, ESCRIU VERSOS

Que els qui són frívols em tractin de frívol!
Pel que fa als assumptes seriosos, jo he estat sempre
molt consciencios. I sostindré
que ningú no coneix més bé que jo
els Pares, o les Escriptures, o el Cànon dels Sínodes.
Per a cada un dels seus dubtes Votaniatis,
per a cada dificultat en matèria eclesiàstica,
em venia a consultar a mi, a mi primer.
Ara, exiliat aquí (que ho vegi la perversa
Irene Ducena), mentre m'avorreixo terriblement,
no fa gens d'estrany que em distregui
tot fent estrofes de sis o vuit versos,
que em distregui amb històries mítiques
d'Hermes, d'Apol·lo i de Dionís,
o dels herois de Tessàlia i del Peloponès,
i que faci iambes perfectíssims
com —deixeu-me que us ho digui— els savis
de Constantinoble no els saben fer.
Aquesta perfecció, segurament, és la causa de llur
blasme.

Anna Comnena

Considerada la primera dona historiadora de qui es té coneixement, fou filla de l'emperador Aleix I i d'Irene Ducena; per tant, neta d'Anna Dalassenà. Anna Comnena era

la primogènita, però com que era dona, el seu germà Joan II Comné va succeir son pare en el tron imperial. No obstant, molts, incloent-hi Anna i la seua mare Irene, esperaven que Nicèfor Brienni, marit d'Anna, fóra el successor escollit. Anna va incitar Nicèfor a prendre el poder quan fos possible, però aquest s'hi va negar i la conspiració va fracassar. En conseqüència, les propietats i títols d'Anna van ser confiscats i aquesta cèlebre dona fou enviada a l'exili al monestir de la Mare de Déu Plena de Gràcia. Allí va escriure l'*Alexiada*, una obra en quinze llibres destinada a celebrar la memòria del seu pare, pel qual sentia una autèntica veneració. L'*Alexiada* és, a més, una obra que proporciona dades històriques molt interessants per a conèixer millor l'època de referència (Diehl 1906, 27-52).

Aquesta situació es narrada per Kavafis en un poema que duu el seu nom:

Άννα Κομνηνή

Στον πρόλογο της Αλεξιάδος της θορνεί,
για την χηρεία της η Άννα Κομνηνή.

Εἰς ἄλλιον εἶν' ἡ ψυχὴ της. «Καὶ
ῥεῖθροις δακρύων» μας λέγει «περιτέγω
τοὺς ὀφθαλμούς..... Φεῦ τῶν κυμάτων» της ζωῆς της,
«φεῦ τῶν ἐπαναστάσεων». Τὴν καίει ἡ οδύνη
«μέχρις ὁστέων καὶ μυελῶν καὶ μερισμοῦ ψυχῆς».

Όμως ἡ ἀλήθεια μοιάζει πού μια λύπη μόνην
καιρίαν ἐγνώρισεν ἡ φίλαρχη γυναίκα·
έναν καημό βαθύ μονάχα εἶχε
(κι ας μὴν τ' ὁμολογῇ) ἡ ἀγέρωχη αὐτὴ Γραικιά,
πού δεν κατάφερε, μ' ὅλην τὴν δεξιότητά της,
τὴν Βασιλείαν ν' ἀποκτήσῃ· μα τὴν πήρε
σχεδόν μέσ' ἀπ' τὰ χέρια της ὁ προπετής Ιωάννης.

ANNA COMNENA

En el pròleg de la seva *Alexiada*
es plany de la viduïtat Anna Comnena.

La seva ànima és a prop del vertigen.
«I amb rius de llàgrimes», ens diu, «amaro
els ulls... Ai de les onades» de la seva vida,
«Ai dels daltabaixos». La consumeix el sofriment
«fins els ossos, la medul·la i l'ànima trossejada»

En veritat, però, sembla que una sola aflicció
greu va conèixer la dona àvida de poder;
tingué només una sola pena profunda
(i no la confessa) aquesta Grega alterosa:
que no va poder, amb tota la seva destresa,
obtenir l'Imperi. L'hi va prendre
gairebé de les mans el petulant de Iannis.

3. La figura de la dona en l'obra poètica de Giorgos Seferis

3.a. Dona i mite

A tall de curiositat, Seferis i Kavafis només coincideixen en la figura d'Hècabe; no trobem cap personatge més en comú entre tots dos.

A diferència de Kavafis, Seferis fa moltes referències a figures femenines provinents de la tradició mítica. La majoria d'elles formen part de metàfores o símls que adornen els seus versos o simplement són referenciades de forma aïllada; poques són protagonistes d'algun poema en particular. No obstant això, el nombre de figures esmentades és destacable, quedant així palès l'extens i profund coneixement del mite que tenia l'autor. Per a no allargar-me innecessàriament aquest, només citaré passatges o poemes on les dones siguen les vertaderes protagonistes o la seua presència vaja més enllà d'un simple esment.

Ariadna

Filla de Minos i Pasífae, reis de Creta, es va enamorar de Teseu quan aquest anà a l'illa per matar el Minotaure; aquest episodi és àmpliament conegut. Com que el monstre es trobava

en un recinte laberíntic, Ariadna li va donar un fil a Teseu per a trobar-ne l'eixida. Després de matar el minotaure, Teseu i Ariadna fugiren, però ell l'abandonà a Naxos on més tard la trobà Dionís. Seferis va escriure un poema titulat «Ariadna» dins del seu poemari *Incidències* (1931-1971) on feia referència a una donzella de llavis bells a la qual agradaven les olives i que presenta χορεύοντας, πεθαίνοντας, χορεύοντας ξανά / και το καλάμι καρφωμένο στ' οργισμένο δέλτα... «dansant, morint, dansant una altra vegada / i la canya clavada al pubis irat» (vv. 13-14), comportament habitual entre les seguidors del deu Dionís anomenades Bacants (*Metamorfosis* VIII 174).

Andròmeda

Filla de Cefeu, rei d'Etiòpia, i de Cassiepea, la qual va ofendre les Nereides dient que ella i la seua filla eren tan boniques com elles. Per aquest motiu, Posidó, per complaure les Nereides, envià al regne de Cefeu un monstre marí que acabà amb molts dels seus súbdits. El rei, per tal de posar fi a aquesta situació, visità l'oracle d'Ammó, que li digué que l'única solució era entregar-li la seua filla lligant-la a unes roques. No obstant, Perseu la va veure i es va enamorar d'ella. L'heroi matà la bèstia i alliberà Andròmeda amb qui es casà i tingué una filla i sis fills, coneguts com els Perseides. Finalment, a la seua mort, Atena convertí Andròmeda en una constel·lació (*Met.* IV 665).

El següent poema de *Mithistórima* tenia per títol a les primeres edicions «Andròmeda», que després fou suprimit per Seferis.

[ΑΝΔΡΟΜΕΔΑ]

Στο στήθος μου η πληγή ανοίγει πάλι
 όταν χαμηλώνουν τ' άστρα και συγγενεύουν με το
 κορμί μου
 όταν πέφτει σιγή κάτω από τα πέλματα των
 ανθρώπων.
 Αυτές οι πέτρες που βουλιάζουν μέσα στα χρόνια ως
 πού θα με παρασύρουν;
 Τη θάλασσα τη θάλασσα, ποιός θα μπορέσει να την
 εξαντλήσει;
 Βλέπω τα χέρια κάθε αυγή να γνέφουν στο γύπα και
 στο γεράκι
 δεμένη πάνω στο βράχο που έγινε με τον πόνο δικός
 μου,
 βλέπω τα δέντρα που ανασαίνουν τη μαύρη γαλήνη
 των πεθαμένων
 κι έπειτα τα χαμόγελα, που δεν προχωρούν, των
 αγαλμάτων.

[ANDRÒMEDA]

S'obre novament la ferida del meu pit
 quan declinen les estrelles i s'emparenten amb el meu cos
 quan cau silenci sota els peus dels homes.
 Aquestes pedres que s'enfonsen en el temps ¿fins on
 m'arrossegaran?
 La mar la mar, qui podrà exhaurir-la?
 Veig les mans, cada albada, que fan senyals al voltor i a
 l'esmerla.
 Lligada a la roca que el dolor va fer meva,
 veig els arbres que respiren la negra serenor dels morts
 i després el somriure, que no progressa, de les estàtues.

Antígona

Filla d'Èdip i Iocasta, és coneguda sobretot per la famosa tragèdia *Antígona* de Sòfocles on es relata que, després de la lluita mortal entre els seus dos germans, on ambdós moren, un és enterrat amb els rituals típics de l'època i l'altre no perquè Creont, rei actual, ho prohibeix per haver estat infidel a la ciutat. Antígona, emperò, decideix soterrar-lo, per la

qual desobediència és condemnada a morir soterrada viva. Abans d'aquest fatídic desenllaç, Antígona es lleva la vida penjant-se (*Bibl.* III 7,1). Antígona es nomenada breument com a element metafòric en el poema «Dimarts», de «Notes per a una "Setmana"», recollit en *Quadern d'exercicis* (1928-1937): Μήπως όμως / ήσουν εσύ; μήπως εγώ; Ή μήπως ήταν / η αμίλητη Αντιγόνη με τους ώμους / τους λυγισμένους πάνω από το στήθος; «Potser, emperò, eres tu? Potser jo? O potser era / Antígona silent amb els muscles vençuts / sobre el pit?».

Amàzones

Les amàzones eren un poble de dones guerreres descendents d'Ares, el déu de la guerra, i de la nimfa Harmonia. Governades per una reina, no admetien homes en la seua ciutat. Els seus fills eren abandonats, assassinats o castrats. La tradició mítica, ara molt discutida, conta que les amàzones es tallaven un pit per tal d'estar més còmodes per a utilitzar l'arc i la llança (Montañés 2011). Seferis en fa esment en el poema VI de «Sobre un raig de sol hivernal», que forma part de *Tres poemes secrets* (1966):

ΣΤ'

Μικρή πνοή κι άλλη πνοή, σπιλιάδα
καθώς αφήνεις το βιβλίο
και σκίζεις άχρηστα χαρτιά των περασμένων
ή σκύβεις να κοιτάξεις στο λιβάδι
αγέρωχους κενταύρους που καλπάζουν
ή άγουρες αμαζόνες ιδρωμένες
σ' όλα τ' αυλάκια του κορμιού
που έχουν αγώνα το άλμα και την πάλη.

Αναστάσιμες σπιλιάδες μιαν αυγή
που νόμισες πως βγήκε ο ήλιος.

VI

Un petit alé i un altre alé, una ventada
quan deixes el llibre
i esquinces papers inútils del passat
o t'aboques a mirar en la prada
centaures altius que cavalquen
o jovencelles amazones suades
per tots els solcs del cos
que fan brega en el salt i en la lluita.

Ventades de ressurrecció una alba
que vas creure que eixia el sol.

Eumènides

«Eumènides» no és més que l'eufemisme per «Erínies» que utilitzà Èsquil per a l'última obra de l'*Orestea* anomenada així. Aquestes eren considerades les deesses de la venjança. (*Teog.* 156-190). Apareixen en tres ocasions a l'obra de Seferis.

La primera, al final del poema XVI de *Mithistórima*, que precisament encapçala la citació ὄνομα δ' Ὀρέστης «i el seu nom, Orestes» (Sòfocles, *Electra* 694, segons anotació del mateix Seferis): τη θάλασσα που δεν μπορείς να βρεις όσο κι αν τρέχεις / όσο κι αν γυρίζεις μπροστά στις μαύρες Ευμενίδες που βαριούνται, / χωρίς συχώρεση «la mar que mai no trobaràs per més que corris / per més que busquis entre les negres Eumènides enfastidides, / sense perdó» (vv. 22-24).

Tornen a aparèixer en els «Cinc poemes del sr. Stratis Mariner», recollits a *Quadern d'exercicis*:

Γ'. ΟΛΑ ΠΕΡΝΟΥΝ

Ξεχάσαμε τον ηρωικό μας αντίλογο με τις Ευμενίδες
 μας πήρε ο ύπνος μάς πήραν για πεθαμένους κι
 έφυγαν φωνάζοντας
 «Γιου! Γιου! Πούου... παξι!» *
 βρίζοντας τους θεούς που μας προστατεύουν.

III. TOT PASSA

Oblidàrem la nostra contesa heroica amb les Eumènides
 ens va agafar son ens van prendre per morts i marxaren
 cridant
 «Ai las, ai las! Puuu... Pax!»
 maleint els déus que ens emparen.

On el v. 3 és una citació quasi literal del 143 de les *Eumènides* d'Èsquil.

Finalment, els vv. 15-17 de «Dissabte», de «Notes per a una “Setmana”», en *Quadern d'exercicis*: Μέσα σ' αυτό το κουτί είναι η ζωή όταν αρχίσει να γίνεται ανυπόφορη, / αν τ' αφουγκραστείς θα την ακούσεις πώς ανασαίνει / πρόσεξε μην τ' ανοίξεις προτού σφυρίξουν οι Ευμενίδες «Dins d'aquesta capsa hi ha la vida quan comença a fer-se insuportable, / si hi poses l'orella sentiràs com respira; / guarda't d'obrir-la abans no xiulin les Eumènides».

Grees

Són tres germanes considerades divinitats preolímpiques. Només apareixen al mite de Perseu (*Teog.* 270). Seferis les anomena en els versos 70-73 de «El naufragi del *Tord* - La llum», del poemari *El tord* (1947): η καρδιά του Σκορπιού βασίλεψε, / ο τύραννος μέσα απ' τον άνθρωπο έχει φύγει, / κι όλες οι κόρες του πόντου, Νηρηίδες, Γραίες / τρέχουν στα λαμπυρίσματα της αναδυομένης « el cor de l'Escorpi ja és post, / el tirà que habita a l'home ha marxat, / i totes les filles del mar, Nereides, Grees / s'apressen al centelleig de la deessa emergent».

Hèlena

És coneguda la història d'Hèlena de Troia, considerada la dona més bella del món en el seu moment. Cal esmentar que la versió homèrica, que va ser la causant de la guerra de Troia (*Il.* III 121, 165, 237; IV 276; VI 289-291; VII 392; XIII 517, 626; XXIV 761) és la més coneguda, però no única, perquè hi ha d'altres menys conegudes però igual d'interessants. Heròdot (II 112-120) escriví que Hèlena no va ser a Troia, sinó que va estar a Egipte amb Proteu, rei d'aquesta regió. Més tard, Eurípides rescatà aquesta versió i escrigué una tragèdia anomenada *Hèlena* que data del 421 aC. Seferis creà el poema «Hèlena», contingut en *Diaris de bord III* (1955) basant-se en aquesta última versió, segons la qual Hèlena mai no estigué a Troia: Και στην Τροία; / Τίποτε στην Τροία — ένα είδωλο. / Έτσι το θέλαν οι θεοί. «I a Troia? / A Troia res — era un fantasma. / Així ho volgueren els déus.» (vv. 37-39). Per tant, la lluita grega fou per res, per un espectre: πως τόσος πόνος τόση ζωή / πήγαν στην άβυσσο / για ένα πουκάμισο αδειανό για μιαν Ελένη «que tant dolor i tanta vida / anaren a l'abisme / per una camisa buida per una Hèlena» (vv. 66-68).

Hècabe

Ja n'hem parlat per la seua presència en l'obra de Kavafis. Pel que fa a Seferis, apareix també en el poema «Hèlena», cap al final (vv. 59-63) anomenada en un breu llistat de

testimonis d'una guerra que, com hem vist, s'ha fet sense motiu: αν είναι αλήθεια / πως κάποιος άλλος Τεύκρος, ύστερα από χρόνια, / ή κάποιος Αίαντας ή Πρίαμος ή Εκάβη / ή κάποιος άγνωστος, ανώνυμος, που ωστόσο / είδε ένα Σκάμαντρο να ξεχειλάει κουφάρια «si és veritat / que un altre Teucre, anys més tard, / o un Àiax o Hècabe o Priam / o algú desconegut, anònim, que tanmateix / haurà vist un Escamandre vessar de cadàvers».

Hècate

Filla d'Astèria i Perses, no té un mite propi. El primer que l'anomenà va ser Hesíode (*Teog.* 404-452) qui la representa amb forma d'una dona de triple cos o tricèfala. És un personatge mític relacionat amb la màgia i els encanteris. També se la relaciona amb Medea. En el següent poema, el V de «Solstici d'estiu», de *Tres poemes secrets*, es fa al·lusió a una sacerdotessa d'Hècate on s'evidencia la màgia i els estereotips que envoltaven aquestes figures femenines. Val a dir que en el poema III d'«En escena», del mateix poemari, s'hi fa una críptica referència, amb caràcter presumptament metafòric: Εκείνοι, τρεις / τα πρόσωπα της τολμηρής Εκάτης. «Ells, tres, / els rostres de l'audaç Hècate» (vv. 9-10).

E'

Ο κόσμος τυλιγμένος στα ναρκωτικά σεντόνια
δεν έχει τίποτε άλλο να προσφέρει
παρά τούτο το τέρμα.

Στη ζεστή νύχτα

η μαραμμένη ιέρεια της Εκάτης
με γυμνωμένα στήθη ψηλά στο δώμα
παρακαλά μια τεχνητή πανσέληνο, καθώς
δυο ανήλικες δούλες που χασμουριούνται
αναδεύουν σε μπακιρένια χύτρα
αρωματισμένες φαρμακείες.
Αύριο θα χορτάσουν όσοι αγαπούν τα μυρωδικά.

Το πάθος της και τα φτιασιδία
είναι όμοια με της τραγωδού
ο γύψος τους μάδησε κιόλας.

V

El món embolcat en llençols narcòtics
ja no té res més a oferir
sinó aquest final.

En la nit calenta

la marcida sacerdotessa d'Hècate
amb els pits nus dalt a la Terrassa
implora un pleniluni artificial, mentre
dues serves adolescents que badallen
remenen en un calder de bronze
pocions aromàtiques.
Demà s'assaciaran els que s'estimen els perfums.

La seua passió i els seus afaits
s'assemblen als de l'actriu tràgica,
el seu blanquet ja s'ha clivellat.

Moiras

Les Moires, filles de Zeus i Temis, són tres: la més jove, Àtropos, traça el fil del destí, la mitjana, Cloto, el cabdella, i la més vella, Làqesis, el talla en el moment de la mort (*Il.* IV 517). El IX dels «Setze haikus» de *Quadern d'exercicis* es titula Νέα Μοίρα «Jove Moira» i diu: Γυμνή γυναίκα / το ρόδι που έσπασε ήταν / γεμάτο αστέρια. «Dona nua / la magrana que es va trencar / estava plena d'estels».

Nereides

Les Nereides són divinitats marines, filles de Nereu, fill alhora de Pont i de Gea, i de Doris, que es dediquen a l'oci i tenen una gran bellesa (*Teog.* 240-264). Seferis hi fa una breu al·lusió; vegeu l'apartat dedicat a les Grees.

Pasífae

Filla d'Hèlios i de Perseis i germana d'Eetes, rei de la Còlquida i de Circe, es va casar amb el rei de Creta, Minos, amb qui tingué nombrosos fills, entre els quals destaca Ariadna. Pasífae es coneguda pel mite del Minotaure, que narra l'enamorament de Pasífae per un bou enviat per Posidó; la reina manà a Dèdal que elaborés una disfressa de vaca amb el propòsit de mantindre relacions sexuals amb el bou. D'aquesta aventura naix el Minotaure (*Bibl.* I 9, 1; III, 1, 2). Seferis no es refereix a Pasífae directament, però en el poema III de «Solstici d'estiu», de *Tres poemes secrets*, hi fa una al·lusió: φορεί το πετσί της γελάδας / για να την ανεβεί το ταυρόπουλο «vesteix una pell de vaca / perquè la munte el jònec».

3.b. Dona i dol

El context sociopolític de Seferis va estar marcat per la guerra. En conseqüència el dol era habitual en les famílies greges, especialment entre la població femenina. Aquestes imatges dolentes amb què l'autor va aprendre a viure es veuen constantment reflectides en la seua obra poètica.

En aquesta es mostra una Grècia entristida, de melancolia arrelada i un dolor que sobreviu a la quotidianitat: Ήταν ωραία τα μάτια σου μα δεν ήξερες πού να κοιτάξεις / δεν ήξερα πού να κοιτάξω μήτε κι εγώ, χωρίς πατρίδα «eren bells els teus ulls però no sabies on mirar / tampoc jo no sabia on mirar, sense pàtria». (*Mithistòrima* XVI, vv. 12-14). En aquest context la dona es rendeix al patiment propi de qui ha perdut l'home, els fills o els germans a la guerra η φωνή μιας γυναίκας λησμονημένης με τόση φρόνηση και με τόσο κόπο / ένα τέλος απαρηγόρητο «la veu d'una dona oblidada amb tanta prudència com pena / un final implacable» (*Estrofa*, «Estil d'un dia», vv. 5-6). També escriu sobre com els homes passen el temps en la guerra i com els veuen les dones en tornar, un joc de desconeguts que comparteixen vida i tristesa: βρήκαμε τις γυναίκες μας να περιμένουν / μας γνώρισαν δύσκολα «trobarem les dones esperant-nos / ens varen reconèixer amb dificultat» (*Quadern d'exercicis*, «Esbossos per a un estiu», «Una paraula sobre l'estiu», vv. 50-51).

Mitjançant versos demolidors, Seferis fa referència a la realitat de les dones greges en aquests períodes de guerra i d'austeritat (*Quadern d'exercicis II*, «Incidències [1931-1939]», [«Damunt dels carros...»], vv. 3-12):

Οι manáδες και τα παιδιά
θα προχωρούν ευλαβικά με σκυμμένο το κεφάλι
χωρίς φωνές και χωρίς κλάματα
(κοσμιότης προπάντων στα φορέματα των κυριών και
στα ψιμύθια)
θ' ακολουθούν οι πρεσβύτεροι με τη μεγαλοπρέπεια
που τους επιβάλλουν οι νόμοι της πολιτείας·
τέλος οι έφηβοι μαζί με τις ώριμες κόρες
(αμφίσεις γυμναστηρίου· απαγορεύονται οι
στηθόδεσμοι κι οι άσεμνες χειρονομίες).

Les mares i els fills
avançaran amb reverència amb el cap cot
sense veus i sense plors
(modèstia sobretot en els vestits de les senyores i en els
afaits)
seguiran els presbíters amb la magnificència
que els imposen les lleis de l'estat;
finalment els efebs juntament amb les donzelles en saó
(indumentària de gimnàs; es prohibeixen els sostenidors i
els gests indecents).

Les dones ploren les seues pèrdues a la guerra i es lamenten per la situació en diversos llocs. *Mithistòrima* IV «Argonautes» (vv. 26-29):

Δυστυχισμένες γυναίκες κάποτε με ολολυγμούς
κλαίγανε τα χαμένα τους παιδιά
κι άλλες αγριεμένες γύρευαν το Μεγαλέξαντρο
και δόξες βυθισμένες στα βάθη της Ασίας.

De vegades dones dissortades gemien
plorant pels fills que havien perdut
i d'altres indignades reclamaven Alexandre el Gran
i glòries enterrades en el fons de l'Àsia.

Mithistòrima VIII (vv. 1-5):

Μα τί γυρεύουν οι ψυχές μας ταξιδεύοντας
πάνω σε καταστρώματα κατελυμένων καραβιών
στριμωγμένες με γυναίκες κίτρινες και μωρά που
κλαίνε
χωρίς να μπορούν να ξεχαστούν ούτε με τα
χελιδονόψαρα
ούτε με τ' άστρα που δηλώνουν στην άκρη τα
κατάρτια.

Però què busquen les nostres ànimes viatjant
en el pont de navilis clivellats
amuntegades enmig de dones pàl·lides i infants que
ploren
perquè no poden distreure's ni amb els peixos voladors
ni amb les estrelles que els pals de la nau mostren en llur
cim.

Diari de bord I, «El nostre sol» (vv. 1-8 i 18-21):

Ο ήλιος αυτός ήταν δικός μου και δικός σου: τον
μοιραστήκαμε
ποιός υποφέρει πίσω από το χρυσαφί μεταξωτό ποιός
πεθαίνει;
Μια γυναίκα φώναζε χτυπώντας το στεγνό στήθος
της: «Δειλοί
μου πήραν τα παιδιά μου και τα κομμάτιασαν, σεις τα
σκοτώσατε
κοιτάζοντας με παράξενες εκφράσεις το βράδυ τις
πυγολαμπίδες
αφηρημένοι μέσα σε μια τυφλή συλλογή».
Το αίμα στέγνωνε πάνω στο χέρι που το πρασίνιζε ένα
δέντρο
ένας πολεμιστής κοιμότανε σφίγγοντας τη λόγχη που
του φώτιζε το πλευρό.

Aquest sol era meu i era teu: el compartíem.
¿Qui pateix rere la seda daurada? ¿Qui mor?
Una dona cridava donant-se cops al pit eixut: «Covards
m'han pres els fills i els han espedaçat, vosaltres els heu
mort
contemplant al vespre amb expressions estranyes les
lluernes
absorts en una obsessió cega.»
La sang s'assecava a la mà que un arbre enverdia
un combatent dormia agafant la llança que li il·luminava
el costat.

Ούρλιαζε μια γυναίκα: «Δειλοί» σαν το σκυλί τη νύχτα
θα ήταν ωραία κάποτε σαν εσένα
με στόμα υγρό, τις φλέβες ζωντανές κάτω απ' το
δέρμα
με την αγάπη.

Una dona udolava: «Covards» com un gos en la nit
debia ser bella en altre temps com tu
amb la boca humida, les venes vives sota la pell
amb amor.

Diari de bord I, «El darrer dia» (vv. 5-10):

Οι στρατιώτες παρουσίαζαν όπλα σαν άρχισε να
ψιχαλίζει.
«Δεν είναι γρήγος είναι σιρόκος» η μόνη απόφαση που
ακούστηκε.
Κι όμως το ξέραμε πως την άλλη αυγή δε θα μας
έμενε
τίποτε πια, μήτε η γυναίκα πίνοντας πλάι μας τον
ύπνο
μήτε η ανάμνηση πως ήμασταν κάποτε άντρες,
τίποτε πια την άλλη αυγή.

Els soldats presentaven les armes quan es posà a
ploviscar
«No és gregal, és xaloc» fou l'única decisió que va sentir-
se.
I tanmateix sabíem que a l'endemà no ens restaria
res més, ni la dona al costat bevent-se el son
ni el record que un dia fórem homes,
res més a l'endemà.

3.c. Dona, amor i sensualitat

En aquest apart descobrim un Seferis diferent. Malgrat la imatge festiva i hedonista consolidada dels artistes, Seferis era un home seriós amb una important carrera diplomàtica per la qual cosa és cridaner l'erotisme que en ocasions es desprèn dels seus versos. Trobem, per una banda, un Seferis romàntic: Θά ηταν ωραία τα μάτια σου να κοίταζαν / θά ηταν λαμπρά τα χέρια σου ν' απλώνουνταν / θά ηταν σαν άλλοτε ζωηρά τα χείλια σου / μπρος σ' ένα τέτοιο θάμα «quina bellesa la dels teus ulls si miraven / quina llum la de les teves mans si s'estenien / quina vida com altre temps la dels teus llavis / davant d'un miracle així» (*Mithistòrima* XIII, vv. 9-12). Però fins i tot en l'amor captem l'empremta de la guerra així com la tristesa pròpia d'un context nefast, com ara en els vv. 1-5 de «Dijous», de «Notes per a una "Setmana"», en *Quadern d'exercicis*:

Την είδα να πεθαίνει πολλές φορές
κάποτε κλαίγοντας στην αγκαλιά μου
κάποτε στην αγκαλιά ενός ξένου
κάποτε μόνη της, γυμνή·
έτσι έζησε κοντά μου.

L'he vista morir moltes voltes
adés plorant als meus braços
adés als braços d'un estrany
adés tota sola, nua:
és així com ha viscut amb mi.

Per altra banda, veiem com exalta la sensualitat de les dones, descobrint així una faceta més atrevida. Dins d'aquesta temàtica trobem, en una tria no exhaustiva, poemes i versos com ara, de *Tres poemes secrets* «En escena» III (del qual havíem citat dos versos en l'apartat sobre Hècate):

Γ'

Εσύ τί γύρευες; Τραυλή στην όψη.
Μόλις που είχες σηκωθεί
αφήνοντας τα σεντόνια να παγώσουν
και τα εκδικητικά λουτρά.
Στάλες κυλούσαν στους ώμους σου
στην κοιλιά σου
τα πόδια σου κατάσαρκα στο χώμα
στο θερισμένο χόρτο.
Εκείνοι, τρεις
τα πρόσωπα της τολμηρής Εκάτης.
Γύρευαν να σε πάρουν μαζί τους.
Τα μάτια σου δυο τραγικά κοχύλια
κι είχες στις ρώγες στα βυζιά
δυο βυσσινιά μικρά χαλίκια—
σύνεργα της σκηνής, δεν ξέρω.
Εκείνοι αλάλαζαν
έμενες ριζωμένη στο χώμα,
σκίζαν τον αέρα τα νοήματά τους.
Δούλοι τούς έφεραν τα μαχαίρια·
έμενες ριζωμένη στο χώμα,
κυπαρίσσι.
Έσυραν τα μαχαίρια απ' τα θηκάκια
κι έψαχναν πού να σε χτυπήσουν.
Τότε μονάχα φώναξες:
«Ας έρθει να με κοιμηθεί όποιος θέλει,
μήπως δεν είμαι η θάλασσα;»

III

Què buscaves, tu? En aparença balbotejant.
Tot just t'havies llevat
deixant que es gassen els llençols
i els bany venjatiu.
Corrien gotes pels teus muscles,
pel teu ventre,
els teus peus pell a pell amb la terra
sobre l'herba segada.
Ells, tres,
els rostres de l'audaç Hècate.
Buscaven portar-te amb ells.
Els teus ulls dues conquilles tràgiques
i tenies als mugrons dels pits
dos menuts codolets com guindes
—estris d'escena, no ho sé.
Ells udolaven
tu romanes arrelada en la terra,
esquinçaven l'aire les seues senyes.
Esclaus els portaren ganivets;
tu romanes arrelada en la terra,
xiprer.
Tragueren els ganivets de les beines
i miraven on ferir-te.
Només aleshores cridares:
«Que vinga a gitar-se amb mi qui vulga,
que, ¿potser no sóc la mar?»

Mithistòrima XV (vv. 1-14):

Ο ύπνος σε τύλιξε, σαν ένα δέντρο, με πράσινα φύλλα,
ανάσαινες, σαν ένα δέντρο, μέσα στο ήσυχο φως,
μέσα στη διάφανη πηγή κοίταξα τη μορφή σου·
κλεισμένα βλέφαρα και τα ματόκλαδα χάραζαν το
νερό.

Τα δάχτυλά μου στο μαλακό χορτάρι, βρήκαν τα
δάχτυλά σου

κράτησα το σφυγμό σου μια στιγμή
κι ένιωσα αλλού τον πόνο της καρδιάς σου.

Κάτω από το πλατάνι, κοντά στο νερό, μέσα στις
δάφνες

ο ύπνος σε μετακινούσε και σε κομμάτιαζε
γύρω μου, κοντά μου, χωρίς να μπορώ να σ' αγγίξω
ολόκληρη,

ενωμένη με τη σιωπή σου·

βλέποντας τον ίσκιο σου να μεγαλώνει και να
μικραίνει,

να χάνεται στους άλλους ίσκιους, μέσα στον άλλο
κόσμο που σ' άφηνε και σε κρατούσε.

El somni t'embocallà, com un arbre, amb fulles verdes
respiraves, com un arbre, en la tranquil·la llum
en la límpida font jo mirava el teu rostre:

parpelles closes i les pestanyes cisellaven l'aigua.

Els meus dits, a l'herba flonja, trobaren els teus dits

vaig sostenir el teu pols un instant

i vaig sentir en un altre lloc el dolor del teu cor.

Sota el plàtan, prop de l'aigua, entre els llorers

el somni et desplaçava i et trossejava

al meu entorn, prop de mi, sense que jo pogués tocar-te
entera,

unida al teu silenci;

mirant la teva ombra que creixia i que minvava,

que es perdia entre les altres ombres, en l'altre món

que et deixava anar i et retenia.

Diari de bord I, «Primavera dC» (vv. 1-9 i 42-62):

Πάλι με την άνοιξη
φόρεσε χρώματα ανοιχτά
και με περπάτημα αλαφρύ
πάλι με την άνοιξη
πάλι το καλοκαίρι
χαμογελούσε.

Μέσα στους φρέσκους ροδαμούς
στήθος γυμνό ως τις φλέβες
πέρα απ' τη νύχτα τη στεγνή

Μα εκείνη χαμογέλασε
φορώντας χρώματα ανοιχτά
σαν ανθισμένη αμυγδαλιά
μέσα σε φλόγες κίτρινες
και περπατούσε ανάλαφρα
ανοίγοντας παράθυρα
στον ουρανό που χαίρονταν
χωρίς εμάς τους άμοιρους.
Κι είδα το στήθος της γυμνό
τη μέση και το γόνατο
πως βγαίνει από την παιδωμή
να πάει στα επουράνια
ο μάρτυρας ανέγγιχτος
ανέγγιχτος και καθαρός,
έξω απ' τα ψιθυρίσματα
του λαού τ' α ξεδιάλυτα
στον τσίρκο τον απέραντο
έξω απ' το μαύρο μορφασμό
τον ιδρωμένο τράχηλο
του δήμιου π' αγανάχτησε
χτυπώντας ανωφέλευτα.

Com totes les primaveres
va vestir-se de colors clars
i caminant amb pas lleuger
com totes les primaveres
i tots els estius
somreia.

Entre els brots tendres
un pit despullat fins a les venes
més enllà de la nit eixuta

Però ella va somriure
vestida de colors clars
com un ametller en flor
entre flamarades grogues
i caminava lleugera
i anava obrint finestres
a un cel que es delectava
sense nosaltres els malaurats.
I vaig veure nu el seu pit
la cintura i els genolls
com el màrtir que escapa
intacte de la tortura
per elevar-se als cels,
intacte i pur,
lluny dels murmuris
indesxifrables de la gent
a l'immens amfiteatre
lluny de la negra ganyota
i el bescoll ple de suor
del botxí enfurismat
perquè donava cops en va.

Diari de bord III, «Record II» (vv. 12-15):

Ίδιο και διάφορο από τη ζωή μας, πως αλλάζει
το πρόσωπο κι ωστόσο μένει το ίδιο
γυναίκας που γυνώθηκε. Το ξέρει
όποιος αγάπησε·

Igual i diferent a la nostra vida, com canvia
el rostre, tot i ser el mateix,
d'una dona en despullar-se: ho sap
qui ha estimat

3.d. Dona i quotidianitat

A diferència de Kavafis, cap poema del qual encaixava en aquesta temàtica, al llarg de l'obra poètica de Giorgos Seferis trobem a la dona representada en un àmbit senzill i habitual, com ara als vv. 8-11 de «Piazza San Nicolò», en *Diari de bord I*: Το σπίτι σαν το καλοκοιτάξεις μέσα από τις παλιές κορνίζες / ξυπνά με τα πατήματα της μητέρας στα σκαλοπάτια / το χέρι που φτιάχνει τα σκεπάσματα ή διορθώνει την κουνουπιέρα / τα χείλια που σβήνουν τη φλόγα του κεριού. «La casa si remires a través dels marcs antics / es desperta amb les passes de la mare a les escales / la mà que ajusta les flassades o arregla la mosquitera / els llavis que apaguen la flama del ciri».

Es representa la figura femenina dins d'un marc quotidià marcat pel treball, les relacions entre dones com en el poema «Als voltants de Kerínia», a *Diari de bord III*, de fet un llarg diàleg «formal» entre dues dones en un context britànic; el seu paper com a mares, ací a *negativo*: έβαλε την αποστρέφουσα τα νήπια και την αποκαλόγρια «hi posà la mare que renega els seus fills i la monja renegada» (*Diaris de Bord III*, «Detalls de Xipre», v. 14) i escenes de maternitat: το γυναικείο εκείνο προσωπάκι στο λίκνο που λάμπει στον ήλιο «aquella carona de nina al bressol que llueix sota el sol» (*Quadern d'exercicis*, «Poemes donats», «Avinguda Singrú, 1930», v. 10).

També es mostren les relacions que s'establien normalment entre homes i dones, reduint el paper de la dona a mare, filla o amant: Κάθε άνθρωπος περπατά χωρίς να ξέρει / αν άρχισε ή αν τέλειωσε / αν πηγαίνει στη μητέρα του στην κόρη του ή στην ερωμένη του «cada home camina sense saber / si ha començat o ha acabat / si va a casa de sa mare, de la seua filla o de la seua amant» (*Quadern d'exercicis*, «Notes per a una "Setmana"», «Dimarts», vv. 4-6). En aquest sentit és especialment interessant el poema «Mathiós Paskalis entre les roses» de *Diari de bord I*:

Καπνίζω χωρίς να σταματήσω απ' το πρωί
αν σταματήσω τα τριαντάφυλλα θα μ' αγκαλιάσουν
μ' αγάπια και με ξεφυλλισμένα πέταλα θα με
πνίξουν
φυτρώνουν στραβά όλα με το ίδιο τριανταφυλλί
κοιτάζουν· περιμένουν να ιδούν κάποιον· δεν περνά
κανείς·
πίσω από τον καπνό της πίπας μου τα παρακολουθώ
πάνω σ' ένα κοτσάνι βαριεστισμένο χωρίς ευωδιά,
στην άλλη ζωή μια γυναίκα μου έλεγε μπορείς να
γγίξεις αυτό το χέρι
κι είναι δικό σου αυτό το τριαντάφυλλο είναι δικό σου
μπορείς να το πάρεις
τώρα ή αργότερα, όταν θελήσεις.

Fumo sense parar des del matí
si pare les roses m'abraçaran
amb les espines i amb pètals esfullats m'ofegaran
broten tortes del mateix color rosa
aguaiten, esperant que algú passi, però no passa ningú;
rere el fum de la pipa me les miro
al damunt d'una tija macilenta sense aroma,
a l'altra vida em deia una dona pots tocar aquesta mà
i és teva aquesta rosa és teva la pots prendre
ara o més tard, quan tu vulguis.

Κατεβαίνω καπνίζοντας ολοένα, τα σκαλοπάτια
τα τριαντάφυλλα κατεβαίνουν μαζί μου ερεθισμένα
κι έχουνε κάτι στο φέρεσίμ' τους απ' τη φωνή
στη ρίζα της κραυγής εκεί που αρχίζει
να φωνάζει ο άνθρωπος: «μάννα» ή «βοήθεια»
ή τις μικρές άσπρες φωνές του έρωτα.

Είναι ένας μικρός κήπος όλο τριανταφυλλιές
λίγα τετραγωνικά μέτρα που χαμηλώνουν μαζί μου
καθώς κατεβαίνω τα σκαλοπάτια, χωρίς ουρανό·
κι η θεία της έλεγε: «Αντιγόνη ξέχασες σήμερα τη
γυμναστική σου
στην ηλικία σου δε φορούσα κορσέ, στην εποχή μου».
Η θεία της ήταν ένα θλιβερό κορμί μ' ανάγλυφες
φλέβες
είχε πολλές ρυτίδες γύρω στ' αφτιά μια ετοιμοθάνατη
μύτη
αλλά τα λόγια της ήταν γεμάτα φρόνηση πάντα.
Την είδα μια μέρα να γγίζει το στήθος της Αντιγόνης
σαν το μικρό παιδί που κλέβει ένα μήλο.

Τάχα θα τη συναπαντήσω τη γριά γυναίκα έτσι που
κατεβαίνω;
Μου είπε σαν έφυγα: «Ποιός ξέρει πότε θα
ξαναβρεθούμε;»
κι έπειτα διάβασα το θάνατό της σε παλιές εφημερίδες
το γάμο της Αντιγόνης και το γάμο της κόρης της
Αντιγόνης
χωρίς να τελειώσουν τα σκαλοπάτια μήτε ο καπνός
μου
που μου δίνει μια γέψη στοιχειωμένου καραβιού
με μια γοργόνα σταυρωμένη τότες που ήταν όμορφη,
πάνω στο τιμόνι.

Davallo encara fumant les escales
les roses em segueixen excitades
i hi ha en el seu capteniment alguna cosa da veu
a la qual arrela el crit quan l'ésser humà
comença a cridar «mare» o «socors»
o de les petites veus blanques de l'amor.

És un jardí petit ple de rosers
a penes uns metres quadrats que baixen amb mi
mentre davallo les escales, sense cel;
i la tieta li deia: «Antígona avui has oblidat els teus
exercicis
al meu temps, no portava cotilla als teus anys.»
La tieta era un cos llastimós de venes entretallades
moltes arrugues vora les orelles un nas moribund
però els seus mots sempre anaven plens de seny.
Un dia vaig veure que li agafava el pit a Antígona
com el nen petit que furta una poma.

¿No l'encontraré aquesta vella mentre baixo?
Em va dir quan me n'anava: «¿Qui sap si mai ens
trobarem?»
I després vaig llegir la seua mort en diaris endarrerits
les noccs d'Antígona i les noccs de la filla d'Antígona
sense que s'acabessin les escales ni el tabac
que em deixa un regust de vaixell fantasma
amb una gòrgona crucificada, quan encara era bella, al
timó.

En *El tord*, «La casa vora al mar» (vv. 25-40) s'estableix una relació entre dones i llars:

ακόμη
καμιά φορά, κοντά στη θάλασσα, σε κάμαρες γυμνές
μ' ένα κρεβάτι σιδερένιο χωρίς τίποτε δικό μου
κοιτάζοντας τη βραδινή αράχνη συλλογιέμαι
πως κάποιος ετοιμάζεται να 'ρθεί, πως τον στολίζουν
μ' άσπρα και μαύρα ρούχα με πολύχρωμα κοσμήματα
και γύρω του μιλούν σιγά σεβάσμιες δέσποινες
γκρίζα μαλλιά και σκοτεινές δαντέλες,
πως ετοιμάζεται να 'ρθεί να μ' αποχαιρετήσει
ή, μια γυναίκα ελικοβλέφαρη βαθύζωνη
γυρίζοντας από λιμάνια μεσημβρινά,
Σμύρνη Ρόδο Συρακούσες Αλεξάνδρεια,
από κλειστές πολιτείες σαν τα ζεστά παραθυρόφυλλα,
με αρώματα χρυσών καρπών και βότανα,
πως ανεβαίνει τα σκαλιά χωρίς να βλέπει
εκείνους που κοιμήθηκαν κάτω απ' τη σκάλα.
Ξέρεις τα σπίτια πεισματώνουν εύκολα, σαν τα
γυμνώσεις.

i encara
alguna volta, vora mar, en cambres nues
amb només un llit de ferro sense res que sigui meu
contemplant l'aranya del capvespre em penso
que algú es disposa a venir, que l'abillen
amb roba blanca i negra i joies de molts colors
i al voltant seu mussiten dames venerables,
cabells grisos i randes fosques,
que es disposa a venir per dir-me adéu;
o que una dona d'ulls vius i cintura fonda
tornant de ports meridionals,
Esmirna Rodes Siracusa Alexandria,
de ciutats tancades com finestrons càlids,
amb fragàncies de fruites daurades i amb herbes,
puja les escales sense veure
els qui s'han adormit sota l'escala.
Saps les cases s'obsedeixen fàcilment quan les despulles.

En una ocasió es presenta una indefinida violència: Τί λέει ο μουεζίνης στην άκρη του μιναρέ; γιά πρόσεξε! / Έσκυψε ν' αγκαλιάσει μια ξανθή κούκλα στο πλαϊνό μπαλκόνι. / Αυτή ανεμίζει δυο ρόδινα χεράκια στον ουρανό / δεν παραδέχεται να τη βιάζουν. «¿Què diu el muetzi enfilat al minaret? Guaita'! / S'hi ha abocat per abraçar una nina rossa al balcó veí. / Ella branda unes manetes rosades al cel / no consent que la forcin» (*Diari de bord I*, «Bell matí tardoral», vv. 10-13).

3.e. Dona i prostitució

En l'obra poètica de Kavafis no es fa cap al·lusió al món de la prostitució; sí que es fan algunes petites referències a prostíbuls, per exemple, en el poema titulat «Dos nois de 22 a 24 anys» on es diu: «a una casa de vici van anar». Per la seua part, Seferis fa contades referències a aquesta realitat silenciada. En el poema «4. Home jove» d'«El sr. Stratis el mariner descriu un home», en *Quadern d'exercicis*, el «jo poètic» – no sabem si correspon o no al mateix autor – relata la primera vegada que visità un prostíbul:

Ταξίδεψα ένα χρόνο με τον Καπετάν Δυσσέα
ήμουν καλά
στην καλοκαιριά βολευόμουν στην πλώρη πλάι στη
γοργόνα
τραγουδούσα τα κόκκινα χείλια της κοιτάζοντας τα
χελιδονόψαρα,
στη φουρτούνα τρύπωνα σε μια γωνιά στ' αμπάρι μαζί
με το καραβόσκυλο που με ζέσταινε.
Σα βγήκε ο χρόνος είδα ένα πρωί μιναρέδες
ο ναύκληρος μου είπε:
«Είναι η Αγία-Σοφιά, θα σε πάω το βράδυ στις
γυναίκες».
Έτσι γνώρισα τις γυναίκες που φορούν μονάχα
κάλτσες
εκείνες που διαλέγουμε, μάλιστα.
Ήταν ένας περιέργος τόπος
ένα περιβόλι με δυο καρδιές μια δράνα ένα πηγάδι
τριγύρω ο τοίχος με σπασμένα γυαλιά στην άκρη
ένα αυλάκι τραγουδούσε «Εις το ρεύμα της ζωής μου».
Τότες είδα για πρώτη μου φορά μια καρδιά
τρυπημένη με τη γνωστή σαΐτα
ζωγραφισμένη στον τοίχο με κάρβουνο.
Είδα τα φύλλα της κληματαριάς κίτρινα
πεσμένα χάμω
κολλημένα στις πλάκες στη φτωχή λάσπη
κι έκανα ένα βήμα να πάω πίσω στο καράβι.
Τότες ο ναύκληρος μ' άρπαξε από το γιακά και με
πέταξε μέσα στο πηγάδι
το ζεστό νερό και τόση ζωή τριγύρω στο δέρμα...
Έπειτα το κορίτσι μού είπε παίζοντας απρόσεχτα με
το δεξί του στήθος:
«Είμαι από τη Ρόδο, με αρρεβώνιασαν 13 χρονώ για
100 παράδες».
Και τ' αυλάκι τραγουδούσε «Εις το ρεύμα της ζωής
μου».
Θυμήθηκα τη σπασμένη στάμνα μέσα στο δροσερό
απομεσήμερο και συλλογίστηκα

Vaig navegar una anyada amb el capità Odisseu
hi estava bé
els dies bons m'asseia a proa al costat de la gòrgona
li cantava als llavis rojos mentre contemplava els peixos
voladors,
en les tempestes m'arraulia a un racó a la bodega amb el
gos del vaixell que em donava escalfor.
Un matí a la fi de l'any vaig veure minarets
el patró em va dir:
«Això és Santa Sofia, al vespre et portaré a les dones.»
Fou així com vaig conèixer les dones que sols porten
mitges
vull dir aquelles que escollim.
Era un lloc estrany
un jardí amb dos noguers un emparat un pou
i el mur que el voltava amb vidres trencats al damunt
un sequiol cantava «En el corrent de ma vida.»
Llavors vaig veure per primera volta un cor
travessat per la sageta de costum
dibuixat sobre el mur al carbonet.
Vaig veure els pàmpols de la parra grocs
escampats per terra
enganxats al paviment al fang humil
i vaig fer una passa per tornar-me'n al vaixell.
Llavors el patró va agafar-me del coll mariner i em llançà
dins el pou;
l'aigua tèbia i tanta vida per tota la pell...
Després la noia va dir-me joguinejant amb el pit dret
sense adonar-se'n:
«Sóc de Rodes, van prometre'm als tretze anys per cent
doblers.»
I el sequiol cantava «En el corrent de ma vida.»
Vaig recordar-me del càntir trencat en la tarda fresca i
vaig pensar:
«Ella també morirà, ¿com es morirà?»
Vaig dir-li solament
«Vés amb compte o te'l faràs malbé, és la teva vida.»

«Θα πεθάνει κι αυτή, πώς θα πεθάνει;»

Της είπα μονάχα

«Πρόσεξε θα το χαλάσεις είναι η ζωή σου».

Το βράδυ στο καράβι δε βάσταξα να σιμώσω τη
γοργόνα, τη ντρεπόμενη.

Al vespre al vaixell vaig ser incapaç d'apropar-me a la
gòrgona, en sentia vergonya.

En els vv. 15-16 del poema «El sr. Filopimin A. Pakhimeris balla», d'«Incidències (1931-1939)», en *Quadern d'exercicis II* es mostra una situació de prostitució emmascarada: a canvi d'un ball privat, la jove estudiant rep un favor: η κόρη που αγκαλιάζει είναι όμορφη· μόλις βγήκε από το ΓΑΛΛΙΚΟ παρθεναγωγείο / της έταξε, αν χορέψει μαζί του και στα σκοτεινά, να δώσει λεφτά για το κοινοτικό υδραγωγείο «la xica que abraça és bonica; tot just ha acabat a l'internat FRANCÉS; / li ha promès, si balla amb ell també a les fosques, donar-li diners per a l'aqüeducte comunal».

Hi ha referències explícites al món de la prostitució: κι η πόρνη κρατώντας τσακισμένο γυαλί τα μύρα / κάτω στις ιτιές των Σοδόμων. «i la prostituta que sosté els perfums, vidre trencat / sota els salzes de Sodoma» (*Quadern d'exercicis II*, «L' angolo franciscano», vv. 22-23); i d'altres més vetlades, com ara als vv. 3-6 i 24-29 de «El cavall de Moldovalàquia», d'«Incidències (1931-1939)», en *Quadern d'exercicis II*:

Ανάμεσα κυλάνε σάρκες και αρώματα γυναικών
άντρες μαζί με τις σάρκες, μήτε πρόσχαροι μήτε
κατηφείς
αποφασισμένοι
όχι αποφασιστικοί

Entremig es belluguen carns i perfums de dones
homes juntament amb les carns, ni contents ni capcots
decidits
no decisius

και τον σέρνει καθώς ο Αχιλλέας τον Έκτορα
ανάσκελα μέσα στη σκόνη
χλωμό γυμνό ντροπιασμένον
μέσα στις κεντητές ρεκλάμες που ανάβουν και
σβήνουν
μέσα στους κουρασμένους μηρούς των γυναικών
αυλάκια του έρωτα τελματωμένα

i l'arrossega com Aquil·leu a Hèctor
panxa enlaire entre la pols
pàl·lid nu humiliat
entre els rètols brodats que s'encenen i s'apaguen
entre les cuixes cansades de les dones
solquets de l'amor enfangats

3.f. Dones destacades

La reina Elionor

Elionor d'Aquitània (1122-1204), duquessa d'Aquitània i reina consort de França (1137-1152) i d'Anglaterra (1154-1189) va ser una dona forta i decidida que es va guanyar un lloc en un món masculí. Casada en 1137 amb el príncep i futur rei de França, Lluís VII, les relacions entre Elionor i el seu oncle Raimon, a banda del fort caràcter tant d'ella com del seu marit, acabaren amb la separació de la parella; en aquest període va transcórrer la Segona Croada (1147-1149). El 21 de març de 1152 Lluís VII va aconseguir l'anul·lació matrimonial i sis setmanes després, el 18 de maig de 1152, Elionor es tornà a casar amb el príncep i futur rei Enric II d'Anglaterra. Va ser una mare protectora i lluitadora que protegí la corona, en primer lloc, per al seu fill Ricard Cor de Lleó i més tard, per a Joan Sense Terra (Ruiza, Fernández, Tamaro 2004).

Seferis utilitza per a un poema titulat «Tres mules», de *Diari de bord III*, una citació de la *Crònica* de Leónidios Makheràs (c. 1380 - post 1432) que explica com la reina Elionor buscava ser igual als homes a l'hora de muntar a cavall:

Και εκαβαλλίκεψεν η ρήγαινα απάνω της θαυμαστής μούλας του ανδρός της του ρε Πιερ, ονόματι Μαργαρίτα, και έκατσεν απάνω της θαυμαστής μούλας γυναικεία, και επαράγγειλεν του σκουτιέρη της, ονόματι Πουτζουρέλλο, να κρατεί μετά του τα φτερνιστηρία της, και άντα του νέψει, να γυρίσει το πόδιν της να κάτσει ανθρωπινά...

I muntà la reina al damunt de la meravellosa mula del seu marit el rei Pere, que tenia de nom Margarida, i segué al damunt de la meravellosa mula com les dones, i manà al seu escuder, que tenia de nom Putzurel·lo, que li portés els seus esperons, i que en fer-li senyal, li passés la cama per seure com els homes...

En «El dimoni de la lascívia», de *Quadern de bord III*, emperò, la reina Elionor no és retratada tan amablement; vegem-ho sencer, pel seu interès:

Ο ΔΑΙΜΩΝ ΤΗΣ ΠΟΡΝΕΙΑΣ

... Nicosia e Famagosta

per la lor bestia si lamenti e garra...

PARADISO

... ως γοιόν ηξεύρετε και ο δαίμων της πορνείας όλον τον κόσμον πλημμελά τον εκόμπωσε τον ρήγαν και έππεσεν εις αμαρτίαν...

ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ

Ο Τζουάν Βισκούντης είχε γράψει την αλήθεια.
Πώς πλέρωσε μαυλίστρες ο κούντη Τερουχάς
πώς βρέθηκαν αντάμα αυτός κι η ρήγαινα
πώς άρχισε το πράμα, πώς ξετέλειωσε,
όλα της Λευκωσίας τα κοπέλια
το διαλαλούσαν στα στενά και στις πλατείες.
Πως ήταν η γραφή σωστή που έστειλε στη Φραγκιά
στο ρήγα
το ξέραν οι συμβουλάτοροι.

Όμως τώρα

συνάχτηκαν και συντυχαίναν για να συμβουλέψουν
την Κορόνα της Κύπρου και των Ιεροσολύμων·
τώρα ήταν διαταμένοι για να κρίνουν
τη ρήγαινα Λινόρα που κρατούσε
απ' τη μεγάλη τη γενιά των Καταλάνων·
κι είναι ανελέημονες οι Καταλάνοι
κι αν τύχαινε κι ο ρήγας εκδικιούνταν
τίποτε δε θα το 'χαν ν' αρματώσουν και να 'ρθούνε
και να τους ξολοθρέψουν αυτούς και το βιο τους.
Είχαν ευθύνες, τρομερές ευθύνες·
από τη γνώμη τους κρέμουνταν το ρηγάτο.

Πως ο Βισκούντης ήταν τίμιος και πιστός
βέβαια το ξέραν· όμως βιάστηκε,
φέρθηκε αστόχαστα άμοιαστα άτσαλα.
Ήταν αφύς ο ρήγας, πώς δεν το λογάριασε;
και μπρούμουντα στον πόθο της Λινόρας.
Πάντα μαζί του στα ταξίδια το πουκάμισό της

EL DIMONI DE LA LASCÍVIA

...Nicosia e Famagosta

per la lor bestia si lamenti e garra...

PARADISO

...així com sabeu que el dimoni de la lascívia assetja tot el món,
va seduir el rei i caigué en pecat...

CRÒNICA DE MAKHERÀS

En Joan Visconti havia escrit la veritat.
Com va llogar alcavotes el comte de Rochas
com es trobaren ensem la reina i ell
com començà l'afer, com va acabar,
totes les xicones de Nicòsia
ho escampaven per carrers i places.
Que era exacte l'escrit que a Occident va trametre-li al rei
ho sabien els consellers.

Però ara

estaven reunits i deliberaven per dar consell
a la corona de Xipre i Jerusalem;
ara els havien comissionats per jutjar
la reina Elionor, que descendia
de l'alt llinatge dels catalans;
i són despietats els catalans
i si el rei arribava a prendre'n venjança
res no els costaria d'armar-se i venir
a anorrear-los, a ells i a llurs fortunes.
Tenien una greu responsabilitat;
del seu parer depenia el reialme.

Que en Visconti era honest i fidel
bé que ho sabien; però es va precipitar,
es comportà de forma irreflexiva, impropia, maldestra.
Era iracund el rei, ¿com no ho va pensar?
i abocat al desig d'Elionor.
Sempre s'emportava en els viatges llur camisa

και το 'παιρνε στην αγκαλιά του σαν κοιμούνταν
 και πήγε να του γράψει ο αθεόφοβος
 πως βρήκαν με την άρνα του το κριάρι
 γράφονται τέτοια λόγια σ' έναν άρχοντα;
 Ήταν μωρός. Τουλάχιστο ας θυμούνταν
 πως έσφαλε κι ο ρήγας: έκανε το λιγωμένο
 μά ειχε στο πισωπόρτι και δυο καύχες.
 Αναστατώθη το νησί σαν η Δινόρα
 πρόσταξε και της έφεραν τη μια, τη γκαστρωμένη
 κι άλεθαν με το χερομούλι πάνω στην κοιλιά της
 πινάκι το πινάκι το σιτάρι.
 Και το χειρότερο — δεν το χωράει ο νους —
 αφού το ξέρει ο κόσμος όλος πως ο ρήγας
 γεννήθηκε στο ζώδιο του Αιγόκερω,
 πήρε στα χέρια του ο ταλαίπωρος καλάμι
 τη νύχτα που ήταν στον Αιγόκερω η σελήνη
 να γράψει τί; για κέρατα και κριάρια!
 Ο φρόνιμος τη μοίρα δεν τηνε εξαγριεύει.
 Όχι· δεν είμαστε ταγμένοι για να πούμε
 πού είναι το δίκιο. Το δικό μας χρέος
 είναι να βρούμε το μικρότερο κακό.
 Κάλιο ένας να πεθάνει από το ριζικό του
 παρά σε κίνδυνο να μπορούμε εμείς και το ρηγάτο.

Έτσι συμβουλευόντουσαν όλη τη μέρα
 και κατά το βασίλειμα πήγαν στο ρήγα
 προσκύνησαν και τού ειπαν πως ο Τζουάν Βισκούντης
 είναι ένας διαστρεμμένος ψεματάρης.

Κι ο Τζουάν Βισκούντης πέθανε απ' την πείνα σε μια
 γούφα.

Μα στην ψυχή του ρήγα ο σπόρος της ντροπής του
 άπλωνε τα πλοκάμια του και τον εκίνα
 τό 'παθε να το πράξει και στους άλλους.
 Κερά δεν έμεινε που να μη βουληθεί να την πορνέψει
 τις ντρόπιασε όλες. Φόβος κι έχτρα ζευγαρώναν
 και γέμιζαν τη χώρα φόβο κι έχτρα.

Έτσι, με το «μικρότερο κακό», βάδιζε η μοίρα
 ως την αυγή τ' Άγι' Αντωνίου, μέρα Τετάρτη
 πού ηρθαν οι καβαλάρηδες και τον εσύραν
 από της καύχας * του την αγκαλιά και τον εσφάξαν.
 «Και τ'άπισα παρά ούλους ο τουρκοπουλιέρης
 ήβρεν τον τυλιμένον το αίμαν» λέει ο χρονογράφος
 «κι έβγαλεν την μαχαίραν του και κόβγει
 τα λυμπά του με τον αυλόν και τού ειπε:
 Για τούτα έδωκες θάνατον!».

Αυτό το τέλος
 όρισε για το ρήγα Πιερ ο δαίμων της πορνείας.

per tenir-la als braços quan dormia;
 i li va anar a escriure l'infeliç
 que trobaren el mardà amb la seva ovella;
 ¿s'escriuen paraules semblants a un senyor?
 Era un beneït. Si al menys hagués recordat
 que el rei també pecava: es feia el llangorós
 però tenia a la portella dues amants.
 L'illa es va commoure quan Elionor
 manà que li'n portassen una, prenyada,
 i que molguessen amb un molinet sobre el seu ventre
 grapat a grapat el blat.
 I el pitjor — allò que sobrepassa l'enteniment —
 si ho sap el món sencer que el rei
 nasqué sota el signe de Capricorn,
 va prendre el càlam a les mans el dissortat
 la nit que entrava en Capricorn la lluna
 per a escriure què? sobre banyes i mardans.
 L'home de seny no repta el destí.
 No; no és la nostra funció dictaminar
 on és la justícia. El nostre deure
 és aconseguir el dany menor.
 Millor que muira un home malfadat
 que ens exposem nosaltres i el reialme.

Així deliberaren tot el dia
 i a l'horabaixa comparegueren davant el rei,
 es prosternaren, i afirmaren que en Visconti
 era un mentider malvolent.

I en Joan Visconti va morir de fam en una tàvega.
 Però en l'ànima del rei la llavor de la seva vergonya
 estenia els seus tentacles i el movia
 a fer allò que havia sofert a tots els altres.
 No hi va haver cap dama que no volgués pervertir;
 a totes les va deshonorar. La por i l'odi s'acoblaren
 i ompliren el país de por i d'odi.

Així, amb el «dany menor», caminava el fat
 fins el matí de Sant Antoni, dimecres,
 que van venir els cavallers i l'arrencaren
 dels braços de l'amant i el degollaren.
 «I després de tots el turcople
 el trobà cobert de sang» diu el cronista
 «i va traure el ganivet i li tallà
 els collons i el carall i li va dir:
 Per ells has donat mort!»

Aquesta és la fi
 que va assignar-li al rei Pere el dimoni de la lascívia.

Livia Rimini

Aquesta dona, que apareix als vv. 40-45 de «Dijous», de «Notes per a una “Setmana”», en *Quadern d'exercicis*, és un personatge fictici, l'estereotip de l'actriu de cinema, de fama fugaç:

Την άνοιξη του '23 στο λουτρό της
πέθανε η Λίβια Ρίμινι, τ' αστέρι
τη βρήκανε μέσα στ' αρώματα νεκρή
και το νερό δεν είχε ακόμη κρυώσει.
Ωστόσο χτες στον κινηματογράφο
με κοίταζε με τ' άχρηστά της μάτια.

La primavera del 23 mentre es banyava
es va morir l'estrella Livia Rimini;
la trobaren morta entre aromes
abans que l'aigua es refredés.
Ahir tanmateix al cinema
m'esguardava amb els seus ulls inútils.

4. Comparació dels dos autors

Al llarg d'aquest recorregut poètic s'ha pogut observar com la figura de la dona és més abundant en l'obra poètica de Giorgos Seferis que en la de Konstandinos Kavafis, no sols pel fet que l'obra de Seferis és més extensa, sinó perquè aquest dedica molt més espai a les dones en els seus versos.

Si comparem la presència de la dona mítica en les lletres de tots dos autors, trobem que Kavafis al·ludeix a dones només de forma aïllada en la seua obra perquè, a diferència de Seferis que sí que dedica poemes sencers a alguna dona, en Kavafis la dona del mite apareix en un segon pla, en referències puntuals com és el cas d'Hècabe, Io o Rea, o perquè són partícips de la història narrada com és el cas de Demèter o Metanira. Tetis és l'única que aconsegueix major protagonisme en les seues lletres.

De la mateixa manera, Seferis retrata les dones en diferents espais i situacions, com hem pogut veure en els apartats «Dona i dol», «Dona i quotidianitat» i «Dona i prostitució». Això és fruit de la vida de l'autor, perquè Seferis va estar casat i potser va poder conèixer de més a prop el món femení. També es conseqüència dels seus propis interessos poètics perquè cada poeta tracta diferents temàtiques.

A més a més, tota l'obra de Seferis està plagada d'un erotisme palpitant que esguita tots els racons de la seua obra on es fan referències abundants a les parts més íntimes del cos femení. Encara que hi ha poemes on la passió i la sensualitat són declarats explícitament, quan el poeta al·ludeix a figures mitològiques o fins i tot en parlar de la reina Elionor, en «Tres mules», de *Diari de bord III*, l'erotisme impregna també les seues paraules: Στην κοιλιά της τα χρυσά φτερνιστήρια, / στη σέλα της τ' αξεδίψαστα λαγόνια, / στο γλάκι της τραντά τα στήθια εκείνα / γεμάτα σαν τα ρόδια φονικό «A les illades esperons daurats / a la sella els malucs insadollables / al galop trepidaven aquells pits / curulls, com magranes, de crims» (vv. 30-34). En canvi, com s'ha explicat anteriorment, Kavafis no té poemes dedicats a dones dins de l'àmbit amorós perquè era homosexual. La seua poesia també es caracteritza per l'erotisme, però cap a l'altre gènere.

En relació a dones destacades, hi ha poques en les obres dels dos autors, però mentre que Seferis es refereix a la reina Elionor i a la fictícia Livia Rimini, Kavafis escriu poemes

dedicats a grans dones de l'Imperi Romà d'Orient. El bagatge cultural de tots dos és inqüestionable, així com el seu coneixement sobre el mite i la història grecs. Els dos són, sens dubte, fervents enamorats dels seus orígens i deixen constància d'això en la seua poesia.

Es pot concloure que, encara que la presència femenina és present en l'obra poètica dels dos autors, és més àmplia en la de Giorgos Seferis, fet comprensible per la naturalesa mateixa de l'autor i els seus poemes. Cal destacar també que el paper de la dona en l'obra dels dos és passiu, és a dir, la dona és tractada més com a objecte que com a subjecte i el seu paper es veu limitat al d'esposa, amant o mare. N'hi ha excepcions, per exemple en el poema «Als voltants de Kerínia» de Seferis la dona pren la paraula. Aquest debat subjecte-objecte és també justificable: al capdavant la veu poètica predominant és la masculina i és des de la visió d'uns homes situats en un temps i lloc molt concrets que s'escriu sobre aquestes dones. És a dir, la dona és definida per la seua alteritat, és vista com «l'altra» i es defineix sobre la base dels rols històrics assignats a les dones: l'amor, la cura dels fills i la llar. Com ja s'ha dit anteriorment, açò és simplement fruit d'un context limitat i consegüentment, respon a aquest.

És destacable també en l'obra de Seferis que aquest parla de la prostitució des d'un prisma diferent de l'habitual perquè la dona deixa de ser un objecte per a convertir-se en una víctima i el jo poètic del poema, no sabem si es correspon o no amb el mateix Seferis, diu en el darrer vers de «4. Home jove», d'«El sr. Stratis el mariner descriu un home», en *Quadern d'exercicis*: Το βράδυ στο καράβι δε βάσταξα να σιμώσω τη γοργόνα, τη ντροπέομουννα «Al vespre al vaixell vaig ser incapaç d'apropar-me a la gòrgona, en sentia vergonya».

D'altra banda, si bé és cert que no trobem versos ofensius cap a les dones, hi ha alguns en els quals es pinta la dona de manera pejorativa com en els versos 1-2 d'«Insuportable terra estrangera», de «Caligrames (1941-1942)», en *Quadern d'exercicis II*: Όταν πονούν / οι γυναίκες γίνονται ανυπόφορες «Quan les dones pateixen es tornen insuportables».

En definitiva, la dona està representada de distintes formes en l'obra dels dos poetes ja que la relació dels dos amb les dones és diferent: Giorgos Seferis sentia una gran atracció cap al gènere femení, i les seues composicions en referència a les dones tenen un grau d'erotisme i sensualitat major que el que podia tindre Kavafis, homosexual. Aquesta relació és lògica. En conseqüència, la figura de la dona canvia depenent de qui la mire.

BIBLIOGRAFIA

Tant l'obra poètica de Konstandinos Kavafis com la de Giorgos Seferis es troba on-line i en obert a Ανεμόσκαλα, al lloc web www.greek-language.gr.

Pel que fa a Kavafis, els poemes s'hi distribueixen en les següents unitats: Αναγνωρισμένα (Reconeguts 1897-1933), Αποκηρυγμένα (Rebutjats, 1886-1898; són els vint-i-tres poemes que Kavafis va publicar entre 1886 i 1898 però no va reimprimir més tard en cap volum ni recull; apareixen per l'ordre cronològic d'aquella primera publicació), Κρυμμένα (Ocults, 1882-1923) i Μεταφράσεις (Traduccions, 1882?-1896); en la pràctica una cinquena unitat agrupa els Ατελή (Inacabats).

Quant a Seferis, a Ανεμόσκαλα es recullen tant els poemaris publicats en vida del poeta, que són els següents: Στροφή (Estrofa, 1931), Η Στέρνα (La cisterna, 1932), Μυθιστόρημα (Mithistòrima, 1935), Γυμνοπαιδία (Gimnopèdia, 1936), Τετράδιο Γυμνασμάτων (Quadern d'exercicis, 1940), Ημερολόγιο Καταστρώματος Α' (Quadern de bord I, 1940), Ημερολόγιο Καταστρώματος Β' (Quadern de bord II, 1945), Κίχλη (El tord, 1947), Ημερολόγιο Καταστρώματος Γ' (Quadern de bord III, 1962) i Τρία κρυφά ποιήματα (Tres poemes secrets, 1966), com Τετράδιο Γυμνασμάτων Β' (Quadern d'exercicis II, 1976), publicat pòstumament a cura de I. P. Savidis.

Bádenas de la Peña, Pedro. 1986. *Iorgos Seferis. Poesía completa*. Madrid: Alianza Editorial.

Ballesta, Joan Manuel. 1994. *Iorgos Seferis. Apunts sobre un estiu*. Barcelona: Els Marges.

Beekes, Robert S. P. 2009. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden: Brill.

Cabezas, Jesús, i Rubén Montañés. 1993. *Iorgos Seferis. Tres poemes secrets. Versió, pròleg i notes*. València: Edicions de la Guerra.

Calabuig, Joan-Frederic. 2019. *Iorgos Seferis. Diaris de Bord*. Martorell: Adesiara.

—. 2023. *Iorgos Seferis. Quadern d'exercicis i altres poemes*. Martorell: Adesiara.

Castillo Didier, Miguel. 2018. *Seferis íntegro. Traducción, estudio, bibliografía y notas*. Madrid: Tres puntos.

Clúa Serena, Josep A., i Rubén Josep Montañés Gómez. 2013. *Esquilo. Persas, Siete contra Tebas, Suplicantes, Prometeo encadenado*. Madrid: Ediciones Akal.

Diehl, Charles. 1909. *Figures byzantines*. París: Librairie Armand Colin.

Fernández, Tomás i Elena Tamaro. 2004. "Biografia de Constantino Kavafis." *Biografías y Vidas*. Barcelona. Disponible en: <https://www.biografiasyvidas.com/biografia/k/kavafis.htm>.

Melero, Antonio (ed.). 1990. *Eurípides. Cuatro tragedias y un drama satírico*. Madrid: Ediciones Akal.

Miralles, Carles. 1970. «Iorgos Seferis. Record I». *Serra d'Or* 132: 45.

—. 1980. *Iorgos Seferis. Mithistórima*. Barcelona: Quaderns crema.

Miralles, Carles i Montserrat Camps. 1988. *Set poetes neogrecs*. Antologia. Barcelona: Edicions 62.

Moreno Jurado, José Antonio. 1989. *Yorgos Seferis. Diàlogo sobre la poesia y otros ensayos*. Madrid: Ediciones Júcar.

Montañés, Rubén. 2011. «La dona guerrera a la cançó acrítica: besnétes de les amazones», en Jordi Redondo i Ángel Narro (eds.), *Literatures Medievals II. Herois i sants a la tradició literària occidental*. Amsterdam: Hakkert: 173-188.

—. 2009. *Heròdot. Història*. Barcelona: Edicions de la Magrana.

Riba, Carles. 1980. *Konstandinos P. Kavafis. Poemes*. Barcelona: Curial.

Solà, Aleix E. 1979. *Konstandinos P. Kavafis. Poemes*. Barcelona: Curial.

Vázquez-Medel, Manuel-Ángel. 1999. *Cuadernos de comunicación*. Sevilla.

Villalonga, Raquel. 2019. *Mite i antiguitat a la poesia de Giorgos Seferis*. Universitat Jaume I.

WEBGRAFIA

Fernández, Tomás i Elena Tamaro. 2004. «Biografia de Constantino Kavafis». *Biografías y Vidas*. Barcelona. Disponible en: <https://www.biografiasyvidas.com/biografia/k/kavafis.htm>

Narbona, Rafael. 2020. "Constantino Cavafis: el espíritu y la carne." *Entreclásicos, El cultural, El Español*. Disponible en: https://www.elespanol.com/elcultural/blogs/entreclasicos/20201208/constantino-cavafis-espiritu- carne/542065793_12.html

Ruiza, M., Fernández, T., i Elena Tamaro. 2004. «Biografia de Leonor de Aquitania». *Biografías y Vidas*. Barcelona. Disponible en: https://www.biografiasyvidas.com/biografia/l/leonor_de_aquitania.htm